

Un gran projecte de postguerra: la repoblació forestal de les dunes de Formentera

per Joan Mayol Serra

Fa pocs anys, en ocasió d'iniciar-se la redacció d'un *Pla Forestal per a les Illes Balears*, un company de feina em va fer a mans un document extraordinari: *Estudio Forestal de la Provincia de Baleares* redactat per l'enginyer Ximénez de Embún l'any 1947. L'estudi mereix ser imprès, tant pel seu contingut interessant (tot i que els valors, usos i circumstàncies dels boscos illencs hagin canviat radicalment) com per la prosa del seu autor, ben allunyada del llenguatge administratiu. Joaquín Ximénez de Embún y González Arnao va treballar a les Balears entre els anys 1941 i 1950,

amb una activitat frenètica (ordenacions de monts, repoblacions, modernització del viver forestal de Menut i una iniciativa polèmica: l'intent de declarar un parc natural a la serra de Tramuntana l'any 1949, assumpte sobre el qual tenim en preparació un treball monogràfic. El fet és que el document ens estimulà a prendre contacte amb la família de don Joaquín (lamentablement mort jove, l'any 1963, quan en tenia cinquanta, als pinars de la Sierra de Ayllón), un dels fills del qual ens proporcionà el retrat que aquí publicam i evocà la figura del seu pare, al qual havia acompanyat

diverses vegades en la seva infantesa fins a Formentera, on, ens digué, havia fet importants treballs de repoblació, empès pel seu apassionat amor a la natura.

Petita història d'uns papers

Repoblacions a Formentera? Un projecte oficial de l'Estat, a la postguerra, de reforestació de la Pitiüsa menor? El record del Sr. Ximénez fill em va sorprendre, i vaig iniciar la recerca dels rastres documentals de la iniciativa. Les consultes als arxius del servei forestal de Palma no tingueren èxit, i també fou debades un intent als arxius

Plantacions de barró per fixar les dunes. (Foto: Dunas Formentera Exp. n° 48.)

Estat inicial de la zona: un sòl arenós, pràcticament desproveït de vegetació. (Foto: Dunas Formentera Exp. n.º 48.)

centrals de l'antic ICONA, al Ministeri de Medi Ambient, hereu dels cossos forestals dels quals havia estat funcionari *don Joaquín*. Mesos més tard, però, l'agent forestal responsable de la casa forestal de Menut, a Escorca, ens mostrava un caramull de paperassa abocada —literalment— en un antic graner, que s'havia salvat de l'esfondrada de sòtil per una nevada excepcional els anys 80. Varen ser necessàries diverses setmanes de feina pacient de dos especialistes, proveïts de mascareta i guants, per rescatar una considerable part de la documentació, afectada per humitats,

insectes i orins de rata. Dins el caramull hi havia un lligall de cartró, amb cintes rosades —que foren vermelles— i una etiqueta engomada retolada de blau: *Dunas Formentera Exp n.º 48*. S'havia rescatat aquest petit fragment d'història, que tenim el gust de resumir aquí.

La documentació inclou l'estudi original de l'enginyer Ximénez, diversos plànols, actes oficials i còpies de la correspondència que va generar el projecte des del seu origen, l'any 1946, còpies dels projectes d'inversió que s'hi dedicaren, fins la correspondència del sorprenent i lamentable final de la his-

tòria, al començament de la dècada dels 60. Un àlbum fotogràfic rescatat del mateix caramull inclou diverses fotografies, algunes de les quals reproduïm. Per motius d'extensió, és impossible publicar aquí la totalitat del material, de manera que resumirem la història, i en seleccionarem els fragments de major interès.

El projecte original

El document inicial és el *Proyecto de corrección de dunas de la isla de Formentera*, de juliol de 1944, un plec de 16 fulls i un plànol, iniciat amb aquestes frases: *Realizando diversos viajes de inspección a la isla de Formentera, vino en conocimiento el ingeniero del Servicio de la existencia de dunas que ocasionaban constantes daños en los cultivos allí radicantes. La isla de Formentera, abandonada de los hombres ya que no de Dios, ha adquirido importancia relativa debido a su declaración como zona de guerra y de la instalación de diversas bases militares que no procede reseñar. Ha sido necesario permiso del Excmo. Sr. Capitán de la Región para poder realizar en ella trabajos topográficos.* Es refereix a la constitució geològica, conceptuant la Mola i la Savina de *macizos cuaternarios de la época diluvial*, i descriu la flora, anotant simplement les espècies comunes, amb el seu nom local, no sempre encertat: boja per la *Thimelaea hirsuta*, motxà (*sic*) per *Ononis natrix*, barrella per la *Salsola kali*, salsó a l'*Inula crithmoides*, a més de càrritx, mata, savina, etc. Sorpren la informació climàtica, ja que dona 58 dies de pluja anual, amb una precipitació de 719 mm, sense explicitar quina sèrie n'és la font. Una de les parts més interessants del treball és el plànol 1:10.000, aixecat utilitzant un *tacquímetro Trohugton cedido amablemente por la Comandancia de Obras y Fortificaciones*, amb equidistàncies de 2 m, on a més situa les finques, conreus, pinars, afloraments rocosos i arenos.

S'ha de valorar molt aquest projecte. Anar a Formentera implicava

DUNAS DE FORMENTERERA

Escala 1:10.000

Plànol general de la zona. Indica les àrees d'actuació, un sector més gran a Migjorn, i un més reduït a ponent des Caló. El mapa fou aixecat per Ximénez de Embún, expressament per al projecte. (Foto: Dunas Formentera Exp. nº 48.)

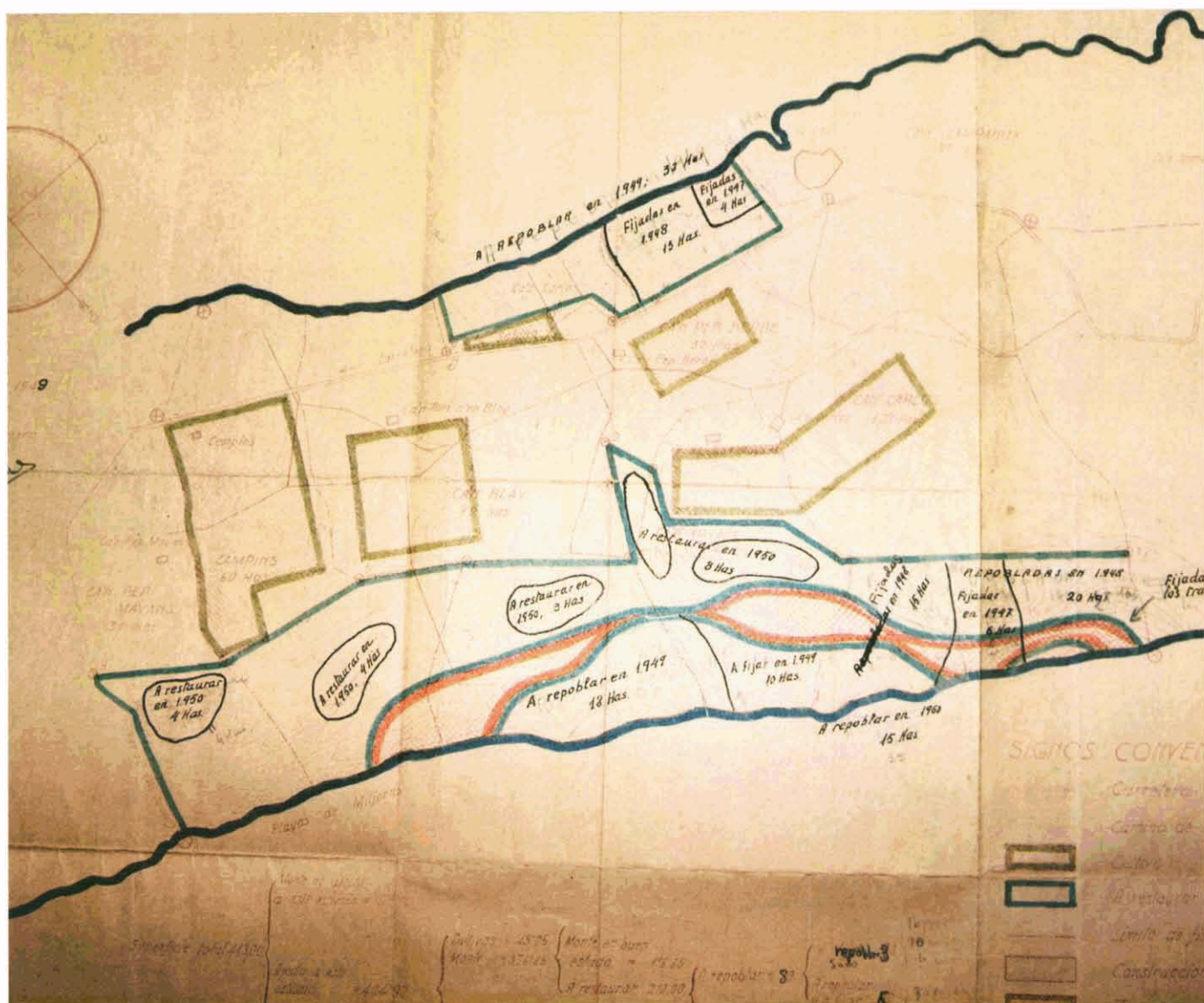
tres dies de viatge (hi havia un correu a Eivissa per setmana, i no coincidia amb el de Formentera). El plànol, per tant, suposà una feina de setze dies, de l'enginyer i quatre peons, amb un cost de dues mil quatre-cents pessetes amb noranta-un cèntims, inclòs el lloguer del cavall per arribar a ses Clotades. Més de cinc-cents pessetes corresponien a les dietes per a l'enginyer, d'allotjament i *sustento, nada fácil de obtener por otra parte en las actuales circunstancias, dado el lugar, tiempo e idiosincrasia del payés indígena.*

L'estudi es va estendre sobre poc més de 404 ha, repartides entre les propietats de can Carlos, can Maians, can Pep Barda, can Pins, can Toni Blai, can Pep Maians i can Campanitx. S'hi conreaven

48 ha, 116 eren de pinar, 210 de bosc en mal estat —arenoso a restaurar—, i 40 de dunes que calia fixar. El mal estat del bosc, sense dubte, era provocat per les 112 ovelles i 144 cabres que s'hi feien la vida! La descripció del sistema dunar és detallada: primer la platja i petites dunes litorals, d'una altura d'1,5 a 2 m, amb una amplada d'uns 50 m. Seguia després una zona rocosa pelada, d'uns 100 m, fins al sistema dunar viu i problemàtic, integrat per tres grans dunes, de 5 a 8 m d'altura i d'una amplada de 300 m. L'estudi inclou consideracions molt interessants en relació al vent i la dinàmica dunar a l'estret de Formentera, amb algunes frases dignes d'impresnta: *Sobre este suelo cultiva el payés, y obtiene el trigo*

que hizo famosa la isla, y saca sus productos hortícolas y sus vides. El resto es un pinar claro, roído por las cabras y maltratado por los vientos, las sequías y la incuria. Es de notar señaladamente que sin su existencia, en plazo más o menos largo se unirían las dunas del norte y del sur cortando la isla, aunque es claro no cruzaría el mar por en medio como algún nativo exagerado teme con visión apocalíptica pero sí acarrearían males graves, hoy por hoy inexistentes unos y pequeños otros.

Seguidament, examina l'avanç de les dunes, i aporta informació d'observacions i treballs realitzats pel propietari de can Carlos, segons el qual s'havien començat a originar dunes l'any 1904, i en cinc anys havien avançat de 35 a 50 m.,

Plànol general de l'indret amb la zonificació d'actuacions realitzat per J. Ximénez de Embún. (Foto: Dunas Formentera Exp. nº 48.)

sepultant savines i pins! Malgrat que aquest propietari hi sembrà càrritx i disposà branques per aturar l'arena, la duna va arribar a cobrir arbres de set metres, i n'avançava quatre per any. Els problemes ocasionats eren la invasió dels conreus, del pinar i fins i tot malalties als ulls: *durante la realización del presente estudio pudo comprobar el ingeniero que esto escribe frecuentes irritaciones en los ojos de los allí residentes (y hasta en sí mismo padeciéndolas lo experimentó), quien sabe si por efecto de la excesiva luz reflejada, del polvo, etc.*

Es proposa la declaració d'Utilitat Pública de la zona, per contro-

lar les tales del pinar i la supresió del cabrum, incompatible amb la repoblació i la millora del bosc. El projecte forestal preveia la fixació de cims i galtes dunars amb càrritx (10 ha), voreres de camins amb atzavares, 30 ha de valls amb barró i càrritx, 70 ha de pinar (amb pi blanc i pi ver), i plantacions puntuals de xipresos, tamarells, fassers i ricí. Aquesta darrera iniciativa és avui sorprenent, i de fet va fracassar, com veurem. És curiós que l'autor citi expressament barró i càrritx; el primer, l'*Ammophila arenaria*, és la planta usada tradicionalment i actualment per fixar dunes, ja que creix

molt bé en sols arenosos i salats, i abunda a Formentera, però el projecte es basà en l'ús de càrritx, *Ampelodesmos mauretanica* (que l'autor esmenta com a *A. tenax*). Per executar el projecte, es preveu un viver forestal a can Carlos, amb la finalitat de produir els més de 200.000 pins necessaris i altres plantes. També s'hi havia de preparar el càrritx: 50 carretades que s'han de dur des de la Savina.¹ El projecte va ser planificat per quatre anys, amb un pressupost de 130.934,99 pessetes, la major part de les quals eren jornals, que eren de 12 pessetes per home, i de 25 pessetes per home i mul. Val la pena

1. Em sembla probable que, en realitat, el suposat càrritx fos l'*Ammophila arenaria*, i el barró, l'*Agropirum junceum*, però això no passa d'una conjectura.

reproduir una anotació de l'escripador: *Si se advierten diferencias entre los precios de Mallorca i Formentera es debido a que en Formentera los materiales cuestan más, pero en cambio los jornales son más bajos y los obreros rinden bastante más.*

La possibilitat de l'expropiació i la signatura de Franco

Són també molt interessants i suggeridores les consideracions finals, en les quals l'autor argumenta a favor d'una inversió tan important. Els danys que causaven les dunes aleshores no ho justifiquen —admetia—, però sí els que serien inevitables 30 o 50 anys més tard, quan la nova duna arribi als conreus. La proposta formulada és que, *si el Estado no está en condiciones de un desembolso unilateral o no lo desea por cualquier razón, pueda intentarse un consorcio amb els propietaris, que no surten molt ben parats, per cert: Es dudoso que los propietarios aceptasen cualquier convenio, por beneficioso que les fuese. Su mente payesa es incapaz de comprender el valor de un buen bosque, para ellos solo se trata de un sitio para pastar las cabras, y aunque se les regalara un magnífico monte ya hecho, se apresurarían a destruirlo.* Intentar que tinguin previsió de danys futurs li sembla un raonament inútil per als formenterers: *No cuidan los montes*

L'enginyer Ximénez de Embún a la zona abans de l'actuació i els resultats de la fixació dunar. (Foto: Dunas Formentera Exp. nº 48.)

que son patrimonio de sus hijos y ¿ha de pedírseles lo hagan para sus nietos? Rebutja tanmateix expropiar els terrenys, i acaba per proposar la via del conveni. La frase final de l'estudi és inefable per intuir la mentalitat autoritària de l'època, i la satisfacció de l'autor: *Cree el ingeniero que suscribe haber cumplido con su deber informando a la superioridad y prestando su técnica a los particulares que así comprueban no se limita la función de los forestales a medidas coercitivas, sino también de mejora, restauración y revalorización, sin que a ello sean obstáculos la lejanía, incomprensión y penalidades a soportar en rincones tan apartados como el que se trata.* La data és de 21 de juliol de 1944. Sis dies més tard, l'estudi és tramès al director general de Monts, Caça i Pesca Fluvial.

A Madrid el tràmit és llarg: l'estudi s'aprova el gener de 1947, al mateix temps que s'obri l'expedient

d'Utilitat Pública, que permetria, "si es feia necessari", expropiar els terrenys, tot i que s'obria la porta als acords amb els propietaris. Es conserven diversos documents i anuncis del procediment, que n'evidencien el caràcter amenaçant. Durant la seva tramitació, els propietaris suscriben els convenis que fan possible la repoblació. Finalment, el *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares* del 12 de juny de 1948 publica el decret de 23 d'abril, *por el que se declaran de utilidad pública los trabajos hidrológico-forestales en las dunas de la isla de Formentera*, amb un article únic: *Se declaran de utilidad pública los trabajos hidrológico-forestales en las dunas de Formentera, con arreglo al proyecto aprobado en 28 de enero de mil novecientos cuarenta y siete a los efectos de la expropiación forzosa de los terrenos que comprende en el término municipal de Formentera, de la provincia*

Viver temporal habitat per al projecte. (Foto: Dunas Formentera Exp. nº 48.)

de Baleares. Así lo dispongo etc. Francisco Franco (més avall, en lletra més menuda, signava també el ministre d'Agricultura, Carlos Rein).

Els acords amb els propietaris eren en principi avantatjosos: aquests posaven els boscs a disposició de l'Estat, que plantava les dunes d'una banda i millorava el pinar existent de l'altra, i es reservava sols el 75% del valor dels arbres que plantava, quedant l'altre 25%, i tot el valor dels arbres existents abans, a favor del propietari. A canvi, aquests havien de llevar les cabres, i sotmetre l'aprofitament ramader als criteris forestals. Anys a venir, els treballs toparien amb resistència i animadversió de propietaris, reacis a desprendre's del bestiar cabrum, probablement bàsic per al seu sustent. El document no feia menció d'altres increments del valor dels terrenys, aspecte com veurem, molt important en aquesta història.

El mateix plànol del projecte —que reproduïm— va servir l'enginyer Ximénez de Embún per resumir i planificar la feina dos anys més tard. Així, sabem que el 1947 es fixaren 10 ha de dunes, 6 a Migjorn i 4 vora es Caló; el 1948 se'n fixaren 15 més a cada banda i es plantaren 20 ha a Migjorn, i es

planificaren les tasques per al 1949 i 1950.

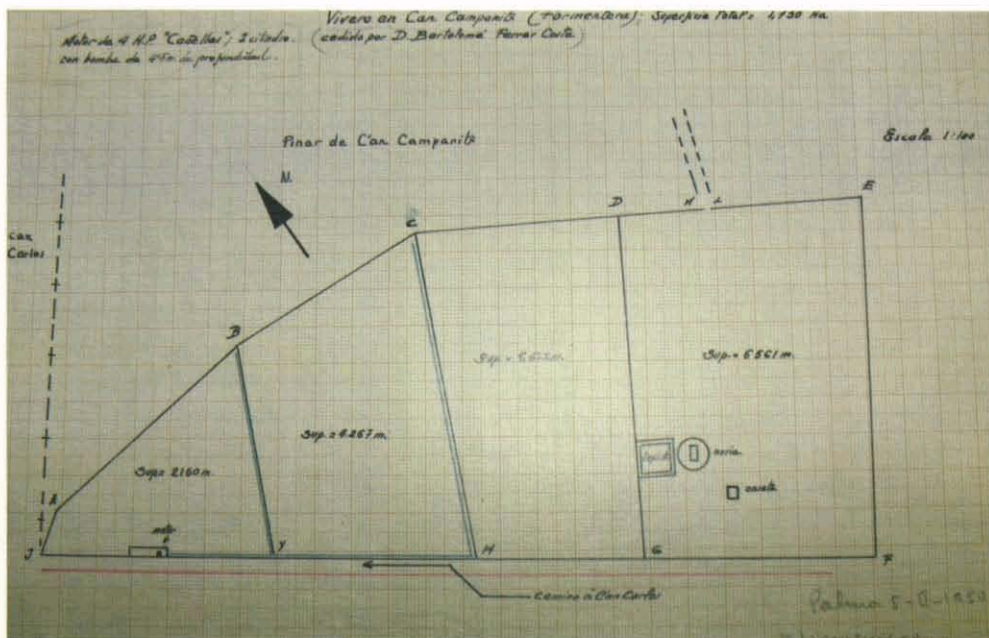
L'episodi del viver

L'any 1949 es degué produir un desencontre greu entre el propietari dels terrenys arrendats per a viver, que funcionava gràcies a un pou compartit, i la direcció de l'obra, i s'inicia un procediment d'expropiació de 3.600 m² i el pou. El propietari reclama, en un full manuscrit de cal·ligrafia i estil excel·lents, però signat amb empremta dactilar. Entre d'altres arguments, assenyala que *de llegarse a la expropiación de la noria que allí poseo, y aún cuando sólo fuese parte de ella, imposibilitaría, y en el segundo caso crearía grandes dificultades al riego del pequeño huerto con que atiendo de manera principal al sostenimiento de mi numerosa familia, surgiendo probablemente disgustos y diferencias propias del disfrute en común de una cosa*. L'informe de Ximénez de Embún al seu cap denota el nivell de malestar: es refereix a la *inconsiderada codicia e inexplicable avaricia del propietario, maniobras malévolas y desidia que han ocasionado la muerte de 30.000 plantitas, poniendo en riesgo evidente el éxito de las repoblaciones emprendidas en beneficio ¡Oh sarcasmo!*

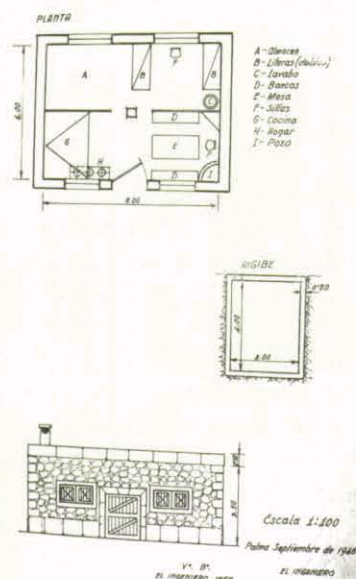
del mismo propietario obstaculizador. Nega finalment que hi hagi tal hort, sinó una vinya. L'enginyer en cap remet al Governador un informe, redactat sobre el de Ximénez, però suavitzant-ne parcialment les formes. Continua l'expedient amb un seguit d'oficis, inclòs l'adreçat al Coronel de la Guàrdia Civil, el 2 de febrer del 1949, perquè envii una parella de guàrdies per acompanyar l'enginyer ajudant, Sr. Jaume Montaner Meana, a valorar la parcel·la objecte d'expropiació. El 19 de febrer, el procés acaba amb la signatura (dactilar) del propietari del compromís de venda dels esmentats 3.600 m² i 3.500 l diaris d'aigua del pou, per cinc mil pesetes, al districte forestal. Més tard, el viver passà a can Campanitx, on va funcionar fins a l'any 1956, sense gaires problemes, ja que el propietari va cedir el seu ús de forma gratuïta a l'Estat, que a canvi el llogava cada any com a viverista i vigilant.

Producció anual projectada del viver forestal de Formentera

Pi (<i>Pinus halepensis</i>)	125.000
Pi ver (<i>Pinus pinea</i>)	40.000
Xipresos (<i>Cupressus macrocarpa</i> i <i>C. pyramidalis</i>) ...	23.000
Fasser (<i>Phoenix dactylifera</i>) ..	2.000

CASETA REFUGIO EN FORMENTERA

Plànol del viver i croquis de la caseta per al guarda. (Foto: Dunas Formentera Exp. nº 48.)

A la vista de la producció, s'entén que aquest viver pot haver tingut un paper molt important en l'actual paisatge de la Pitiüsa menor, tot i que de la documentació examinada es desprèn que es devia exportar planta a Eivissa. Crida l'atenció que, tot i la manifesta sensibilitat ecològica dels forestals, no s'hi intentés la producció de savina.

Una tasca d'anys

Les tasques de plantació s'iniciaren el 1947, i continuaren tal com preveia el projecte fins al 1949. Es varen sembrar més de cinquanta mil motes de càrritx i barró, s'escamparen desenes de mils de llavors de pins i altres plantes, es produïren desenes de mils de pinets al viver, es trasplantaren, etc. Els pressuposts dels primers tres anys varen ser de 13.524, 34.993, i 66.956 pessetes, respectivament.

Però el darrer any va ser crític: de febrer a desembre no va caure una gota d'aigua, l'arena arribà als 50° i, per tant, va morir un 85% del que s'havia sembrat o plantat. Per acabar-ho de compondre, l'hivern va gelar, i del 8 al 20 de gener de 1950 es va viure una tempesta brutal (*la tempestad más formidable que allí se recuerda*), amb vents de

més de 130 km/h i fortíssimes pluges. La mar penetrà per tota la banda de tramuntana, arribant a la carretera, i la pluja i el vent arrebassaren protectors i destruïren una gran part de tota la tasca feta. Sembla que cap planta de ricí va resistir els elements. Ximénez, poc abans de deixar les Balears, formula una nova proposta, per invertir quasi quaranta mil pessetes més. Aquest nou projecte inclou un apartat sota el títol de consideracions socials: *Formentera es a no dudar la cenicienta de las Baleares; precisa de la dignificación de su vida y el elevamiento de su nivel de producción y bienestar. A tal fin tienden los créditos con cargo a la Acción Social Asistencial que para alumbramiento de aguas en la isla se ha concedido por la Organización Nacional de Sindicatos y los créditos para el nuevo puerto, para la enfermería y para colonización. La fijación de dunas entra en tal categoría...* Es reforma el projecte i es preveu plantar 600.000 plantes, amb un cost de 39.148,67 pessetes, de les quals 33.316,38 eren jornals. Certament, aleshores, això tenia a Formentera implicacions socials importants!

Des de 1951 a 1957 es renoven les propostes d'inversió davant el

Ministeri, que consisteixen bàsicament en mantenir el viver, pagar la vigilància, repoblar petits sectors i reposar les plantes que no sobreviuen. Aquest darrer any s'anuncia que serà el darrer, ja que els dos anteriors han gaudit de bona meteorologia, i la supervivència de la plantació ha estat excel·lent. Els anys 1958 i 1959 les propostes es limiten a la despesa de vigilància, amb un cost de 12.573 pessetes per al salari del vigilant, el qual es preveu que descansi dos diumenges al mes, disfruti de set dies de vacances anuals i rebi les gratificacions de 18 de juliol i de Nadal equivalents a set dies de sou, a vint-i-nou pessetes.

És obvi que bona part dels esponerosos pinars del peu de la Mola de Formentera són justament producte de l'encert del projecte i la tasca de tots els que el dugueren a terme, dirigits per Ximénez de Embún, el qual aconseguí la fixació de les dunes i una molt bona conformació forestal. El canvi, en una generació, ha estat tan radical com per arribar a la destrucció d'aquell pinar per a l'explotació precisament de les dunes, en el famós conflicte de les explotacions clandestines d'arena de can Campanitx, en un nou aflorament d'allò

que Ximénez qualificava de *inmoderada codicia e inexplicable avaricia*.

El guarda forestal i un càmping "avant la lètre"

Per a la cura del viver i la vigilància de les plantacions, es va contractar un guarda forestal a l'illa, que periòdicament informava Palma dels possibles incidents que detectava. El 5 de juny de 1960, sobre un paper de la fonda del Caló, tramet un ofici a Palma per comunicar que *ay encontrado 20 señoras estranjeros de nacionalidad olandesas que dia 4 por la noche asieron 12 tiendas de campaña... ..en la zona de plantacion y protejion del Distrito Forestal... y que tenian permiso del dueño del monte... (sic)*. El guarda es posa en contacte amb els propietaris, que li diuen que sí, que tenen permís, que en partir aquests en vendran d'altres, i que no els volen fer fora perquè els deixen pessetes! La resposta no es fa esperar: l'enginyer en cap —que res tenia a veure amb Ximénez, destinat a la península— es treu de la mànega cent pessetes per tenda en concepte de cànon, i sis-centes de dipòsit per prevenir danys i perjudicis. El propietari no accepta el pagament, la qual cosa atribueix el guarda als contactes que te amb l'Ajuntament i la Guàrdia Civil, *que son amigos suyos y está acostumbrado que siempre lo defienden*. L'u de juliol es dona ordre al guarda de no permetre la erecció de *tiendas de campaña*.

S'inicia el turisme residencial

L'ordre referenciada, però, té un segon paràgraf, que transcriu literalment: *Por lo que respecta a la construcción de casas deberá prohibirlas tanto en la zona repoblada como en la que tenía arbolado entre tanto no se autorice por esta Jefatura, previa presentación del plano que indique emplazamiento y características*. Dos anys abans ja consten incidents urbanístics, al-

guns dels quals generaren notable correspondència. Els forestals no volien que es degradàs el bosc reconstruït, i s'havia iniciat una parcel·lació i construcció de la zona, sense que fos clar en cada cas si s'efectuava dins de l'àrea consorciada o fora. Un episodi curiós és el d'un químic català, el qual va adquirir l'any 1959 un solar de 200 m² per mil pessetes, segons l'escriptura, en la qual, per cert, els venedors —un matrimoni de Formentera— manifesten no tenir document d'identitat. El català va encarregar al mestre de la Mola, Francesc Masdeu, les gestions per la construcció d'una casa. El tema es complica, ja que la finca forma part del consorci. El guarda es veu obligat a aturar l'obra. Es genera una copiosa correspondència entre Masdeu i el servei forestal, que inclou acusacions de permisivitat en una construcció similar en un solar de can Campanitx venut per l'esposa del guarda, la construcció per part d'aquest mateix d'un quiosc sense autorització, o de la feina com a manobre d'un fill seu en alguna d'aquestes construccions de dubtosa legalitat! En una de les cartes, Masdeu considera que la situació és *violenta, infausta e inadmisibile y se está aistiendo a un verdadero atropello en lo moral y en lo material de un Sr. respetable que no desea otra cosa que construir legalmente su casita*.

I l'Estat s'apunta a les plusvàlues especulatives!

La pressió turística sobre la repoblació i el consorci forestal deteriora la situació. Sembla que tot l'esforç de l'administració en aquests anys en relació a la zona és d'intentar controlar usos i edificacions, sense més millores. Finalment, s'opta per rescindir el conveni forestal amb els propietaris. I aquí sorgeix un nou episodi curiós, perfectament digne del que Diamond² ha denominat "govern de les cleptocràcies": l'administració forestal, des d'una posició de força,

decideix que ha de recuperar, no sols la inversió feta (cosa que en teoria havia de fer amb la fusta produïda, que encara no tenia valor de mercat), sinó que té dret a percebre un percentatge de la revalorització urbanística dels terrenys! Aquest dret no figurava per res en els convenis subscrits, ni s'invoca en l'expedient cap article legal que l'empari. L'estudi que justifica la quantitat fixa en 98.000 pessetes l'import dels projectes i sous pagats, per haver actuat sobre 210 ha. S'havien repoblat 65 ha i millorat la massa forestal de la resta. S'hi afegeix un 5% de l'increment del valor urbanístic dels terrenys (evidentment, en base a una estimació aventurada), amb la previsió que tot Formentera serà urbanitzada! En total, s'exigeixen dels propietaris 460.046 pessetes, una xifra enorme per a l'època. L'enginyer Arana ho comunica al batlle de Formentera el 27 de febrer, i el 9 de març aquest contesta acceptant-ho, i demana on s'ha d'efectuar el pagament. Els propietaris són dinou, però l'escrit d'acceptació és sorprenent: a can Campanitx un sol propietari signa per cinc, a can Pep Maians, un per tres... El document inclou cinc empremtes dactilars! (tres dones i dos homes). L'ajuntament de Formentera ho ingressa al banc d'Espanya, al compte del Patrimoni Forestal de l'Estat, el 25 d'abril.

El darrer ofici de l'expedient és del 2 de maig: acabat el consorci, l'enginyer demana a Madrid que el forestal de Formentera sigui destinat a un altre lloc, perquè no té objecte que es mantingui a l'illa. Probablement, aquest degué renunciar a la plaça, per no veure's desplaçat, i va ser una víctima més d'una història que s'inicia com a intervenció ecològica a favor dels habitants de Formentera i acaba en un despropòsit lamentable i autènticament espoliador, en un moment en que s'iniciava la nova època històrica marcada pel turisme. ■

2. DIAMOND, J. 1998 *Armas, Gérmenes y Acero*. Barcelona: ed. Crítica, 527 p.